

da vidim zdaj več zêmlje,
kot jo obzor objemlje.
Kako to dobro de, ko nič ti rok ne ključi!
Iskreno proti svetu rôki zdaj razpel sem,
od vzhoda na zahod, se zdi, vsegà objel sem.
A misel kot puščica leti v brezno sinjine
visoko, više, više, da v vrhu nebés zasine!
Kakor bučela, ki z vbodom žela tudi srce pokopava,
tako mi za mislijo tudi še duša v nebo zaplava.

Jože Krivec | Pij, fant, grenko pijačo!

Eh, zlodja!« je zagrgral Matevž Blažič pri mizi, kjer se je pripravljajal za zadnjo skušnjo na univerzi. Sunil je knjige od sebe. »Kdo bi mrcvaril možgane in zapravljal čas s suhim študijem ob tako lepem vremenu!« Zazrl se je skozi okno. Košček sončnega in puhtečega sveta je kipel daleč za mestom, zidovjem, strehami, neštetimi dimniki, dimom — tam daleč od njegove podstrešne sobice, kjer se je smejala jesen nad vasmi, poljem, gozdovi. Kakor bi vanj posijal svetel sončni žarek, mu ogrel srce in ga vzvalovil, se je naglo dvignil in vrgel površnik čez ramo.

Matevž Blažič je zavil proti gozdu, vzpenjajočim se nad raztegnjenim mestom, ki je vse žarelo in puhtelo v jesenskih barvah. Onemoglo, do dna izsesano jesensko sonce se je oziralo na trudno nebo. Nad obzorjem so viseli razdrapani, belkasti oblaki. Bilo je prijetno toplo, v zraku je vladal mir, šum ptičjih kril je že zamrl...

Na razpotju se je ustavil. Kam? Po dolinici spodaj ali navzgor v hrib? Kje bi se prijetneje naužil nedeljskega popoldneva? — — Juh, kar v hrib, je zavrnilo srce. Na vrh, od koder moreš videti razgrnjeni svet pred seboj!

Nekje na vzhodni strani — je razmišljal Matevž in se potapljal v sanjarije — saj niti ne more biti daleč — je segla čez zemljo čudovito lepa jesen. Vsa v sladkem grozdju, dišečem moštu, z veselimi ljudmi in petjem klopotcev. Drobčkane in bele hišice se sončijo po vrhovih haloških hribov, bele kot čepeče golobice, zasanjane in tihe. Pred njimi se sončijo ob nedeljah ljudje kakor gadje na skalah. Babice božajo paternoštre v rokah, matere šivajo otrokom obleke, očetje nabijajo škafe in polovnjake za trgatev, otroci nestrpno vrtajo luknje v drobne klopotčeve deščice, se skregajo in zlasajo med seboj, ponekod splezajo na drogove v gorici, na katerih čepe veliki klopotci, ter jim poganjajo peresa, ker ni vedno vetra, da bi jih gnal. Vse to obliva sončno zlató, napaja griče čez in čez, poljublja trs za trsom, gorico za gorico, med vse tke zlate niti. Še mej

med goricami ni mogoče razložiti, kje so. Po vrhu drži cesta od doma do doma, tihega in prijaznega, da hodijo ljudje po njej drug k drugemu v vas.

Kakor sanje so te misli, čudovite, sama sreča žari iz njih. Matevža so zajele, da ga boli pri srcu. Zadnje dni, odkar se prelija jesenski zrak nad zemljo, ga utruja domotožje, muči hrepenenje, da bi se dvignil in odrčal domov. Kaj bi se še klatil med tujimi hišami v mestu, visokimi, mrkimi, ki ti ne vrnejo niti dobre misli. Čemu bi se prerival med množico ljudi po ulicah, ki so vsi hladni, nič ljubeznivi. Doma čakata oče in mati, sklepata roke, molita in prosita za njegovo srečo. Dober oče in osivela mati!

Ali je treba, Matevž, da jima delaš nepotrebne skrbi? Imaš kaj srca, ki bi čutilo njun proseči klic? Čemu tu zapravljáš čas? Domov, Matevž! Domov! Čakajo te gorice, sončni domovi, pesem in ljudje, ki so te nekoč tako radi imeli. Vsa fara je gledala nate s ponosom in te imela za najpametnejšega. Kadar koli si prišel, si tako lepo govoril, da si zajel vse ljudstvo, ki te je objemalo z očmi. Solze si jim priklical na lica, ko si se razvnel. Kje si zdaj, Matevž, ko ljudje že drugo leto hrepenijo po tebi? Si pozabil nanje? Ti je mar ta gozd ljubši, da zahajaš vanj in mečeš na tujo zemljo svoje telo, ko bi ga vendar lahko doma na domačo? Si res kakor požigalec, ki podtakne vžigalico, zbeži, nato pa se od daleč ozira nazaj in se veseli mogočnega kresa? Kje je tvoja tolažilna beseda ljudem, ki čakajo nanjo? Ti, najpametnejši izmed vseh, up in pričakovanje vse fare, ne slišiš joka in hrepenečih vzdihov? Pridi in stopi pred nje! Vlij v obupana srca tolažbe in sladkih besed, ker so jih lačna in žejna! Pohiti, ljudje umirajo od hrepenenja in mnogi čakajo še prav na tvojo besedo! Ne pusti jih oditi z grenkobo v srcu na drugi svet!

Matevž Blažič je poiskal sončno jaso pod vrhom hriba in se zleknil v dišečo praprot. Sonce je sipalo na njene porumenele lističe snope žarkov, ki so mu prepajali telo in pronicali prav do kosti. O, božje sonce na jesenskem nebu, ki storiš človeka vrtoglavega s svojo opojnostjo! Mehkobe vliješ vanj kakor kupico zatega vinčka iz haloške kleti.

Že je zadremal. V trenutku je preplaval tiste tri ure brzovlakove vožnje proti vzhodu. Znašel se je doma. Srečen doma! Z nasmehom na ustih je pozdravil hišo in svet okrog nje. — Kaka sladkost, omama, prijetnost se te poloti, ko stojiš po dolgem času spet doma in gledaš gorice, sonce, jesen, o kateri je sanjariло tvoje srce v tujem gozdu. Zdi se ti, da si prestopil prag čisto v drug svet. Sam Bog odgrne zaveso pred teboj in ti pokaže z grenko boleščjo pričakovani paradiž.

Očeta in mater je srečal pred pragom. Vsa začudena, od samega iznenadenja prevzeta, sta osupnila za trenutek. Mrtve roke so jima padle ob telesu, oči so ostrmele.

»Si ali nisi?« je zašepetal oče.

»Križani Bog! Si res ti? Matevž!« je tiše zajecljala mati.

»Oče! Mati! Jaz sem! Saj me vidita!« se je zasmel Matevž in jima padel v objem. Obema.

Trenutki molka. Samo vzdih, nenadoma prepolni opojne sreče in veselja ob nepričakovanem snidenju.

»Matevž! — Matevž! Naš Matevž! Saj si res ti!«

»Mati! — — Oče! Jaz sem!«

Iz objema v objem, od srca k srcu...

»V klet, Matevž, da bova izpila kupico vina ob tem srečnem trenutku! Da si le srečno prišel! V klet — — —!« je ukazal oče in je že stekel kot mladenič v hišo, da bi prinesel ključ od kletnih vrat.

Klet kraljuje na vrhu nad gorico, skoraj pol ure od doma.

Z očetom gresta po cesti mimo hiš, ki se belijo v sončnem nedeljskem popoldnevu. V goricah je jesen, ki sladi grozdje. Grozdju je že vdihnila zažarjena lička, da te premami želja po sladki jagodi.

To me bodo gledali ljudje, si misli Matevž. Ljudje, ki me toliko časa niso videli. Toliko mesecev, vrsto dni! — — — Vrneš se kot gospod mednje, gospod, ki je znal s sladkimi besedami svoje dni izvabiti ljudem solze v oči!

Še naprej te ne bodo pustili, ti dobri ljudje. Ustaviti se boš moral pri prvi hiši in odgovarjati na sto vprašanj. In končno bodo prinesli še skledo sírovih štrukljev in steklenko sladkega mošta ter ti ga boječe ponudili. O, saj bodo gledali, da bo vse lepo in snažno. Kupico, ki ti jo bodo dali, bodo nalašč zate umili, da se ne bi mogel kaj pritožiti. O, naši haloški ljudje so že dobri in ustrezljivi!

Po vrhu gresta z očetom. Na to in na drugo stran so razpete gorice. Pred hišami zapovrstjo sede ljudje: na klopeh, stolčkih, na pragih ali pa kar na sepu pri gorici.

Ko ga zagledajo, sklonejo glave, nekaj šušljajo med seboj. Mirno čakajo, da pride bliže. Nihče se dosti ne ozira proti Matevžu, kakor bi ga bili vajeni. Čudno, niti matere ne zbežijo v hišo, da bi si opasale drug, čist predpasnik. Moški kar naprej vlečejo svoje pipe, še otroci sede mirno, režejo in vrtajo v deščice in se ne zmenijo za gospoda Matevža in njegovega očeta, ki prihajata po cesti.

»Dober dan Bog daj!« ga pozdravijo vsakdanje. Komaj da so se jim utrgale te besede iz ust. Tako nekam skope so in neprijazne.

»Bog daj! Bog daj!«

Matevž naglo odgovori in zakriva svoje začudenje nad njihovo neprijaznostjo.

»Se sončite?« naglo pobara. »Danes je prijetno, kaj?«

»Gledamo, kako zori! Gresta tudi vidva pogledat na vrh?«

»Grev! Komaj da sem prišel!« reče Matevž, da bi obrnil pozornost nase.

»Potem bo že treba pogledati, če je še vse tako kot nekoč!« se oglasi star možak in zapuha oblačke modrikastega dima.

Matevž še strmi, a ljudje že govore o vsakdanjostih med seboj. Okrene se in nekam potrč in razočaran koraka po cesti med goricami z očetom, ki mu še vedno cvete na obrazu sreča zaradi veselega snidenja.

Kje je prijaznost teh ljudi? Kje nekdanja radovednost? Saj so vendar ljudje še vedno isti! Babica Nanika, mati Micka, oče Jernej in otroci: Ivan, Tunek, Andrej, Lizika, Marija... Kaj je z njimi, da nimajo več prijaznih besed za Matevža, še oči mu niso privoščile pogleda kakor nekoč.

Druga hiša ob cesti. Dve ženski sedita pred njo: stara Tončka se greje, Fefka šiva.

»Ste vendarle prišli?« pobara Fefka. »Potrebovali bi vas bili prej, a vas ni bilo. Kje ste vendar tičali?«

»Daleč, Fefka! Nisem mogel priti prej!« se je odtajal Matevž, a oče je le smehljaje se kimal.

»Ste videli kje našega Mihala?« ga je Tončka pobarala in zaradi sonca požmurila proti njemu.

»Ne! Kje naj bi ga bil videl?«

»Na fronti, sem mislila. — A, saj res!« se je prijela za glavo. »Spomnim se: govorili so, da vi niste bili tam. Ste se res tako dobro imeli, kakor so pravili ljudje?«

»Še prav dobro! Ne morem se pritoževati!« je zatrdil.

»Mihal pa je padel!« je bruhnila stara v jok. »Tako rada sem ga imela!«

»Tudi mojega Naca ni nazaj!« je zatulila Fefka. »Zakaj niste prišli prej domov, bi bili vsaj kako besedo kje rekli? Vi, ki se razumete na to. Mogoče bi lahko Naca še danes živel!«

In šla sta oče in Matevž naprej s povešeno težko glavo in razbolelim srcem. Nič ga niso povpraševali ljudje, kaj je počenjal toliko časa, da ga ni bilo. Vedeli so, da je bil nekje v zatišju in da je pustil ljudi same, ko bi ga bili potrebovali. Tedaj bi bil moral stopiti prednje, na oder, zbrati vse okrog sebe ter jim vlivati poguma v srce. Zbodlo ga je do dna duše, ko je čutil očitke strtih žensk in krik svojega srca...

Zapravljaj si čas po gozdnih jasad, premetaval tam svoje leno telo, doma pa so ljudje hrepeneli po tebi, da bi jim bil v pomoč in bi bil trpel z njimi, kakor si nekoč govoril. Kaj si storil, Matevž? Še zemlja te obtožuje! V kavarnah in gostilnah si posedal, še na misel ti niso prišli tedaj ti ljudje. Ti si mislil le na vino in zemljo, na sladko uživanje, na cvetočo pomlad in zorečo jesen, a prav nič se nisi ustavil pri ubogih ljudeh. — — Matevž! Matevž! Prepustil si ljudi same sebi, strahopetec, ko so čakali edinole od tebe pomoči. Glej, nikogar drugega niso imeli! Sami so ostali kakor izgubljeni! Še ti, zadnja bilka, ki bi se te bili lahko oklenili, si se odtrgal od njih v težki uri.

Izza ogla so se pripodili otroci. O, saj jih Matevž pozna! Franček, Tinek, Katika, Rozika, Štefek, Lizika, Malika, Tilika... Lizika je še kobacala po vseh štirih, ko je bil odšel zadnjič od doma. Komaj so ga zagledali, so se brž okrenili in zavili nazaj za hišo.

»Hej, Franček, Tinek, Lizika — — — Kam bežite? Se me mar bojite? Nič vam ne bom storil!« jih je klical. »Sem pridite! K meni — — —«

Iz žepa je potegnil škrnicelj sladkorčkov, zelenih, rdečih, rumenih, kafrnih, malinjakov in drugih.

»Náte, sladkorčke!« jim je ponujal. — A kako je to, da niti ti otroci ne pridejo k njemu? Skrili so se mu nekam. Stopil je za njimi, a ni jih bilo več nikjer. Kakor bi se bili pogreznili. Franček, Tinek, Lizika, Malika — — —«

»Nekje tam jim pusti!« mu je svetoval oče, mahajoč z dolgim ključem v roki.

Tomaž je položil škrnicelj na bruno ob oglu. »Tu ga imate, otroci!« je dejal kar tjavdan. Posladkajte se!«

»Tako čudni so postali ti ljudje. Kaj neki jim je?« je spraševal očeta.

»Žalost! Žalost ne obrodi dobrih sadov! Skoraj pri vsaki hiši koga manjka. Prihajala so poročila, dan za dnem, skoraj vsako uro je v kakem domu zatulilo ranjeno srce. Tedaj so se ljudje stiskali, begali, prosili in iskali pomoči drug pri drugem. Tedaj, veš, ko je bilo najhuje, so mnogo spraševali po tebi. Od vseh strani so klicali: Je Matevž doma? Bo skoraj prišel? Mogoče bi nam pa le še kaj pomagal! On edini bi nam lahko, ker se razume. Njega gospôda pozna, njega bo poslušala!«

A ti si pobegnil, Matevž, ko so te klicali doma in te iskali — je tožilo Matevževo srce. Še mar ti ni bilo zanje, le sebe si potegnil na varno in zapravljal nenadomestljivi čas po gostilnah in po gozdnih jasah!

Zdelo se mu je, da ga tudi zemlja peče v noge, kakor bi žarela. Kakor bi bobnela pod njim in ga tudi ona tožila. Matevž! Matevž! Lagal si ljudem, ko si jim govoril o ljubezni do zemlje, do mater, do vsega, kar je naše. Hinavec! Kje je bila tvoja žrtev, ki si jo daroval? O, tvoje besede so bile drugačne! Matevž, čemu si prišel zdaj, ko je nevihte že konec in so obmolknili topovi, ki so bruhalo smrt med nas? — Čemu?

Tretja hiša. Že od daleč so ga ljudje zagledali. Nenadoma se je razmaknila vsa gruča, se poskrila, le en sam možak je ostal na podstenju. Matevž je videl, da je možak brez roke.

»Dolgo vas ni bilo, gospod Matevž!« ga je nagovoril možak.

»Res, dolgo!« je Matevž prijazno odvrnil.

»Tako nenadoma ste pobegnili, sredi noči. Še poslovili se niste. Ni bilo to kaj posebno lepo. Bili ste na varnem, kakor vidim. A jaz — — —?« Pokazal mu je svojo, nad laktom odrezano roko in bridko skremžil obraz.

»Revež!« je tako vsakdanje in brez srca prišlo Matevžu iz ust.

»Branili smo gorice, zemljo in dome. Izpolnjevali smo vaše besede, ki ste nam jih včasih govorili!« se je možak ojunačil. — — »In vi?« je čez nekaj trenutkov dodal.

Zapeklo je Matevža znova pri srcu, kakor bi mu bil same žerjavice vsul vanj. Matevž — lažnivec! Matevž — strahopetec! Matevž — ubežnik! Matevž — ničvrednež! Matevž — — — Matevž! je pelo v njegovih možganih in kri je tolkla tem očitkom ritem. Pred očmi se mu je meglilo, da ni razločil več hiš, mimo katerih sta šla. Za ozkimi okni so stiskali ljudje obraze in gledali s potrtimi očmi vanj. V goricah pa se je smejala jesen.

Kje so lepe besede, Matevž, s katerimi naj bi te sprejeli? Kje roke, ki naj bi te zadrževale pri hišah? Ali nisi sanjal o sirovih štrukljih, o sladki pijači, o kupu radovednih vprašanj, na katera boš moral odgovarjati? Ti pridigar, lažnivi govornik, kje imaš ljudi, ki bi jim lahko pripovedoval, kako si zapravljal čas po ulicah meglenega mesta, po zakajenih beznicah, po smrdljivih gostilnah, ko so ljudje doma trpeli! Misliš, da so trpeli tudi zate, ki si prekladal lene kosti po dišeči praproti? Bi se jim še vedno rad lagal?

Glej, Matevž, ostal si sam! Govoriš lahko le še svojemu srcu, če ti hoče verjeti, še zemlja te ne mara poslušati. Ne slišiš, da bobni pod teboj, se krohota ter rjove?

Dospela sta do kleti.

»Ti je slabo?« ga oče pobara. »Nekam bled se mi zdiš!«

»Sam ne vem, kaj mi je nenadoma prišlo!« odvrne Matevž in se prime za čelo.

»Tako bo bolje! Natočil bom ročko dobrega vina. Ob tako srečnem snidenju se mora piti!«

Matevž je sedel na zemljo pred kletjo. In že je v hrastovih vratih zaškripal težek ključ. A glej! Se mar ne premika zemlja pod njim? Valovi, se giblje kot živa? Dviga ga in premetava, bobni pod njim, votlo in zamolklo. Rjovenje se mu zdi, da prihaja iz nje vedno bliže. Ropot, vik in krik, — o, saj to bo sam peklenski ples! Vedno bliže, bliže grmenje, glasovi, močnejši sunki, gibanje...

»Si kaj trpel zame? Si me branil? — Pojdi, od koder si prišel, da te ne pogoltnem!« se je nenadoma zarežalo nekje pod njim. Besede so bile razločne, rezke in neusmiljene, da so se mu z vso silovitostjo zagrizle v srce. »Ne potrebujem te zdaj! Pojdi, če te prej ni bilo! Zate ni tu več prostora! V globino te pogoltnem! O, se že maščujem nad teboj!«

Nenadoma se je prikazal pred njim oče z zelenkasto ročko dišečega vina v roki. Smehljajoč se ga je natočil v kupico, da se je zlatilo v soncu, in mu jo ponudil. Željno je Matevž iztegnil roko po njej, jo za trenutek gledal proti luči in naslonil na ustne.

»U-u-u-u-h! Uuuuh!« je komaj iztisnil iz sebe. Zvilo mu je ustnice, usta so bila polna smradu in grenkobe. »Uh, kaj je s tem vinom? Bolj grenko je kot pelin. Uh! Uh!« je stokal. »Kje ste nabrali tako grenkobo, oče? Ali naše gorice rodijo zdaj tako pijačo?«

Privzdignil je glavo, a očeta ni bilo več nikjer. Nenadoma je nekam izginil, z ročko vina in smehljajem na licih. Na njegovem mestu je stal stari Mihael, nekoliko upognjen, režeč se na vse grlo, obenem pa mu je grozil s stisnjenimi pestmi. Od strani prihaja babica Nanika s težkim košem na rami; samo kamenje nese v hrib, da ji krivi hrbet. Zadaž pristopi ves žalosten mladi Naca, Fefkin mož, s katerim sta hodila nekoč po blatnih haloških bregovih skupaj v šolo.

In zadaž okrog se belijo domovi v soncu, pred njimi ljudje, okrog njih gorice... Vedno več obrazov vstaja pred njim, znanih in neznanih, mladih in starih, moških in ženskih. Tam jih vidi nekaj takih, ki jih še svoj živ dan ni videl. Vse rine proti njemu, stiska pesti, grozi.

»Kje si se klatil, ko smo te klicali, rotili, prosili pomoči, Matevž? Kje, strahopetec, ubežnik? Vsi smo te nekoč poslušali, ti si se nam lagal! Spregovori zdaj, seme ničvredno!«

Skrčil se je, stiskal kupico z vinom v roki. Zemlja ga je zibala na svojih valovih. Brez moči je zrl na procesijo ljudi, ki je pritiskala k njemu.

»Govori, Matevž! Operi svoj greh! Povej nam, kaj si počenjal!«

»Povej!« se je zarežal še iz zemlje pod njim grozen glas.

»Povej!« je ponovno zarjavela vsa dolga procesija.

Pristopila je gruča. Nenadoma so od nekod potegnili ročke in steklenke in mu hoteli vsi hkrati točiti pijačo v kupico. Drug čez drugega...

»Pij, fant, grenko pijačo, ki si si jo zaslužil!«

Silili so vsi proti njemu. Kar vsi pomešani med seboj. Videl je starega Tumpo, njegovo ženo brez noge in z berglo pod pazduho, viničarja Boštjana Klepača, ženo Marjetko s Tunekom v naročju, viničarja Ivančiča, invalida Drejča s harmoniko, ubogega pastirja Cenco z bičem v roki in naposled še Fefko, ki mu je prav tako žugala, čeprav sta si bila nekoč najboljša prijatelja. A zadaj še dolgo vrsto, ki je čakala, da bi se prerila do njega, a je vpila in kričala, da mu je šlo skozi ušesa.

Napenjal se je, hlatal, a beseda ni hotela priti iz ust. Dušilo ga je, bolelo.

»Kaj hočete od mene?« je naposled zavpil z grozo in trpljenjem.

Zakrilil je z rokama, se dvignil, ošvrknil vso množico ljudi pred seboj in zagnal kupico z grenko pijačo mednje. S silo, da je zadonel čisti zvenk, nato se preklal in utihnil med množico...

Potegnil se je z obema rokama čez čelo, pomencal med prsti in odprl oči — — —

Mokre dlani, mokro čelo, rosne oči. Plašno se je ozrl na vse strani. Sonce je vrglo že sence na jaso. Kljub spoznanju, da je sanjal, se mu je zdelo, da stoje ljudje še vedno pred njim. Kako tesno mu je bilo pri srcu. grabilo ga je, nek strah ga je prepajal.

Naglo je vstal, pobral površnik in jo mahnil proti cesti navzdol. Hitro, kakor bi mu gorelo za petami, da bi ušel ljudem. Vsa procesija je drla kakor deroča reka za njim, stegala svoje roke, grabila, kričala, še vedno kričala.

Skozi ceste in ulice je pridrvel domov. Stisnil se je v svojo tesno sobico in hotel pognati misli v drugo smer. A glasovi, krik in stokanje, kako bi jih udušil?

»Kaj mi hočete, ljudje?« je proseče vprašal. »Kaj — — —«

»Pij, fant, grenko pijačo! Pij! Ta kupica je odmerjena tebi!«

In vse roke so silile s kupicami in ročkami proti njemu.

Jože Šmit

Preprostost

Stori, Gospod, to pomlad,
da se še meni tako
ko vrbam razvname teló —
morda poslednjikrat.

Ljubim otroško piščal,
krotek, preprost v njej dih:
vanjo bi tožen vzdih
truden popotnik dal.